

Helsinški bilten

BR.174 // AVGUST 2024.

HELŠINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Kneza Miloša 4, Beograd; tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
www.helsinki.org.rs

EU, NEMAČKA I SRBIJA: GEOSTRATEŠKI INTERESI VAŽNIJI OD DEMOKRATIZACIJE

Dolazak Srpske napredne stranke (SNS) na vlast (2012) imao je široku podršku javnosti (akademske zajednice, civilnog sektora, medija), ali je još važnija bila podrška zapadne međunarodne zajednice; ona je naime, dobila uveravanja lidera SNS (Tomislav Nikolić i Aleksandar Vučić) da su se okrenuli evroatlanskim integracijama. Zapad je smatrao da je “pomeranje” SNS ka centru političkog spektra garancija za evropsku orijentaciju Srbije. Takav odnos Zapada prema Srbiji proizilazi iz činjenice da se Srbija percipira kao centralna zemlja na Zapadnom Balkanu i kao faktor (ne)stabilnosti regiona. Ključne uloge u

Olaf Šolc i Aleksandar Vučić u Beogradu 19. jul 2024.

Foto: FoNet

tome imale su Nemačka i Sjedinjene Američke Države (SAD). Nemačka, kao najvažnija zemlja u EU, kao i zbog svog strateškog i ekonomskog interesa za region, imala je dominantnu ulogu tokom poslednje dve decenije.

Duško Lopandić, predsednik Foruma za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, podseća da je Vučićev uspon na vlast bio povezan sa podrškom koju je sredinom prošle decenije uživao od nemačke kancelarke Angele Merkel, a koji je bio povezan sa njegovim

obećanjem za kooperativnost u rešavanju problema Kosova. Za uzvrat je između ostalog, dobio podršku u pregovorima sa EU, za nemačke investicije kao i za ulazak SNS u klub članica evropskih narodnih partija (EPP).¹

SNS je, da bi dokazala svoju proevropsku orijentaciju već 2013. godine potpisala Briselski sporazum o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine, zaključenog u Briselu pod pokroviteljstvom EU. Tada je uspostavljen dijalog na višem nivou koji je na samom početku bio konstruktivan: potpisani su brojni sporazumi koji su vodili ka suverenitetu Kosova na celoj teritoriji. Međutim, do zastoja je došlo prodorom Rusije na Balkan, pre svega u Srbiju, Crnu Goru i Republiku Srpsku s ciljem opstruiranja proširenja NATO i EU na Zapadni Balkan. To je koincidiralo i s dezangažovanjem zapadne zajednice, što je omogućilo dogovor o podeli Kosova (između Aleksandra Vučića i Hašima Tačija), uz podršku međunarodne lobi grupe oko koje su se okupile prominentne evropske i američke, ali i regionalne ličnosti.

Taj "dil" o podeli Kosova sprečila je nemačka kancelarka Angela Merkel koja je i inače imala veliki uticaj na Vučića. Njena oproštajna turneja uključila je i posetu Srbiji, što se smatralo velikom podrškom Vučiću. Bez obzira što je već tada bio vidljiv autoritarni karakter vlasti, Nemačka se oglašivala o tu činjenicu. Izveštaji Evropske komisije (EK) o napretku Srbije bili su benevolentni, bez osvrtanja na veoma slab i problematičan napredak Srbije, posebno u poglavljima 23 i 24 (vladavina prava, ljudska prava, medijske slobode...) Njena podrška, uz istovremenu podršku ruskog predsednika Vladimira Putina, doduše, s dugačijom motivacijom, dala je veliki zamah Aleksandru Vučiću koji je tu podršku

vešto iskoristio za afirmaciju Srbije na međunarodnom planu, s osloncem na četiri stuba spoljne politike – Kina Rusija, EU, pre svega Nemačka, i SAD.

Nemačko prisustvo u Srbiji je karakteristično po ekonomskom angažmanu i investicijama koje su pojedinačno najveće u regionu. Rusija je u tom periodu bila minimalno finansijski angažovana. Ona se koncentrisala na širenje *soft power* u čemu je bila veoma uspešna. Dokaz je između ostalog i činjenica da je predsednik Putin već godinama najpopularniji političar u Srbiji. Rusija je veoma vešto eksploatisala frustraciju Srbije porazima u ratovima devedestih i podsticala je njen revizionizam kad je reč o tim porazima.

Do preokreta Zapada u odnosu na Srbiju došlo je nakon ruske agresije na Ukrajinu, što je iz temelja promenilo geopolitičku sliku Evrope (mada je ona već dugo bila u nastajanju). Srbija nije pristala na usklađivanje svoje spoljne politike sa politikom EU, odnosno nije uvela sankcija Rusiji, pre svega zbog bliskih odnosa s Moskvom koje nije želela da žrtvuje.

U tom period zaključeni su sporazum Brisel2 i Ohridski sporazum koji de facto priznaju suverenost Kosova. Oba sporazuma su integrisana u poglavlje 35 što znači da Srbija ne može postati članica EU bez priznanja Kosova.

Ta pozicija Srbije prinudila je EU da koriguje svoj stav prema Srbiji, u čemu je vodeću ulogu opet imala Nemačka. Usledili su "slučaj

1 <https://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-nemacka-rio-tinto/>

Banjska”² (upad parasrpske vojne formacije na sever Kosova, verovatno s idejom iznuđivanja podelu Kosova), krađa izbora (decembar 2023) i naravno, Rezolucija o Srebrenici u Ujedinjenim nacijama (2024), čiji je sponzor bila Nemačka. To je pratila i kampanja srpskih medija protiv Nemačke da bi se na kraju “spustila lopta” dolaskom nemačkog kancelara Olafa Šulca u Beograd koji je prisustvovao potpisivanju Memoranduma o održivim sirovinama između Srbije i EU.

Međutim, višegodišnja politika podilaženja Zapada Srbiji, s jedne strane, a Rusije i Kine s druge, omogućila je aktuelnoj vlasti da nastavi sa totalnom devastacijom društva, institucija, podređivanjem medija, usmeravajući ih na diskreditaciju i kompromitaciju svih protivnika – od opozicije do novinara. Polazna tačka Zapada je bilo verovanje da će privući Srbiju na svoju stranu; međutim, kako ističe Ališa Kerns, britanska poslanica, to se ne vidi na terenu.³

Jednom reči, Zapad je okrenuo leđa demokratskoj regresiji u Srbiji, kako bi ostvario svoje strateške ciljeve. Pitanje je – da li će okolnosti definitivno gurnuti Vučića na tu stranu, ili će prevladati jaka težnja za realizacijom “srpskog sveta” koja je već daleko odmakla. S obzirom da Srbija nema mogućnosti da sama ostvari ovaj projekat, podrška Rusije u tom smislu je i dalje relevantna; to podupire strepnje regiona, ne bez osnova, da je Beograd od Zapada dobio zeleno svetlo da Kosovo kompenzira u Crnoj Gori i Republici Srpskoj.

2 Srbija nije ni nakon deset meseci ništa uradila da pravno raspetlja šta se tačno dogodilo 24. septembra prošle godine u selu Banjska na severu Kosova. Istraga se ne nazire, niti kada će biti podignuta optužnica.

3 <https://www.glasamerike.net/a/cnn-zapadni-pristup-vu%C4%8Di%C4%87u-destabilizuje-balkan/7223930.htm> l

Ne treba izgubiti iz vida ni činjenicu da je Balkan bezbednosni prioritet Evrope i NATO, posebno nakon ruske agresije na Ukrajinu; u skladu s tim NATO razvija svoje potencijale, kako bi se spečila bilo kakva eskalacija u regionu. Brojčano su povećane trupe KFOR i EUFOR, grade se NATO baze u Albaniji i Rumuniji, a na samitu organizacije u Vašingtonu, potpisan je sporazum između Albanije, Grčke, Bugarske i Rumunije koji omogućava brzi prekogranični pokret trupa i oružja ka istočnom krilu NATO.⁴

Osim toga, nadgleda se kretanje srpske vojske, a Kvinta održava evroatlantsku orijentaciju Crne Gore, uprkos veoma nepovoljnim kretanjima unutar same Crne Gore. Dodikove stalne provokacije u Bosni i Hercegovini redovno su dočekane ošt看 saopštenjima EU, SAD, NATO i visokog predstavnika.

NEMAČKA POLITIKA PREMA BEOGRADU

Ponašanje nemačke diplomatije prema Srbiji karakteriše pomirljiva politika, posebno tokom mandata kancelarke Merkel, iako je Srbija sve vreme vodila izrazito nacionalističko-revizionističku politiku, destabilizujući region svojim teritorijalnim aspiracijama. Takav stav Zapada i Nemačke ohrabruje Beograd da nekažnjeno sprovodi veoma agresivnu politiku prema susedima, uz veoma toksičan narativ koji sprečava normalizaciju odnosa u regionu.

4 <https://www.telegraf.rs/vesti/svet/3926597-rumunija-bugarska-i-grcka-potpisale-sporazum-na-samitu-nato-ako-krene-ono-najgore-ovo-je-od-velike-vaznosti>

Nemačka je za Srbiju nesumnjivo najvažnija zemlja – i u tom smislu njeno insistiranje na demokratskim standardima je ključno. Ukoliko ona odustane od toga, ili relativizuje svoje kriterije teško da će ijedna druga zemlja u EU imati takav autoritet da insistira na proklamovanim standardima.

Uprkos tako blagonaklonom stavu Nemačke, Beograd je tokom poslednje dve godine vodio veoma intenzivnu antinemačku kampanju, jer je upravo Nemačka zauzela oštiji stav prema Srbiji nakon ruske agresije na Ukrajinu zbog njenog odbijanja da se stavi na stranu EU i uvede sankcije Rusiji. Nemački kancelar Olaf Šolc bio je u Srbiji u maju 2022, i tada su druga pitanja bila na dnevnom redu, od sankcija Rusiji, do odnosa s Kosovom i stabilnosti Bosne i Hercegovine.

Drugi razlog za kritičniji stav Nemačke od 2022. godine bile su njene reakcije na slučaj Banjska, te posebno na izbornu krađu u decembru 2023. godine. Međutim, činjenica da je Nemačka bila glavni sponzor Rezolucije o Srebrenici u UN, izazvala je u Beogradu gotovo histerične reakcije.

Uprkos toj kampanji, Vučić je uvek isticao da je Nemačka ekonomski životno važna za Srbiju, te da sa njom želi najbolje moguće odnose, posećajući da je to bilo moguće dok je kancelar bila Angela Merkel. Onda su došli neki drugi ljudi, kako je rekao, koji su želeli kraj Srbije, ili Srbiju kakvu oni žele da vide.⁵

5 <https://www.dw.com/sr/%C4%8Dega-nema-u-cirkusu-vu%C4%8Di%C4%87-protiv-nema%C4%8Dkih-novina/a-64289067>

Međutim, Vučić je s čitavom “bukom” povodom pripremanja i usvajanja Rezolucije o Srebrenici u UN, vešto manipulisao, stavljajući je u funkciju lokalnih izbora kao glavnu temu u kampanji vladajuće stranke.

Toj kampanji se pridružila i Rusija, s isticanjem da Nemačka nema moralno pravo da stoji iza Rezolucije, jer je to zemlja koja je tokom Drugog svetskog rata istrebila desetine miliona ljudi i koja je počinila nebrojene zločine protiv čovečnosti koji nemaju rok trajanja.⁶

Odnosi Nemačke sa Srbijom su i tom prilikom ostali neporemećeni, jer je, između ostalog, Nemačka najveći investitor u Srbiji, što suštinski pokazuje njen stav prema Srbiji.

PREOKRET U PONAŠANJU ZAPADA

Memorandum o održivim sirovinama između Srbije i EU podstakao je javnu debatu u Srbiji, koja se oslanja na ranije negodovanje, ne samo opozicije, već šire i javnosti, posebno one stručne povodom potencijallog rudarenja litijuma u dolini Jadra (u blizini Loznice). S druge strane, aktuelni režim, ali i predstavnici EU i posebno Nemačke, iznose uverenja da, kako je izjavio kancelar Šolc, smatraju svojom obavezom zaštitu okoline, kao i da će sve vreme biti aktivan partner, uz korišćenje znanja inženjera i drugih stručnjaka. Potpredsednik Evropske komisije Maroš Šefčovič smatra da je ovo jasan pokazatelj i dokaz kako Srbija

6 <https://happytv.rs/vesti/politika/nemci-odakle-vam-pravo-pobili-ste-10-miliona-ljudi-rusi-udarili-na-nemačku-zbog-rezolucije-o-srebrenici-preokret/735941/>

može progresivno da se još više integriše u ekonomiju EU. Osim hor-skog uveravanja aktuelne vlasti u koristi Memoranduma, predsenik Vučić je to i kratko sažeo izjavom da će “to biti kvantni skok za Srbiju”⁷

Dogovor o korišćenju litijuma promenio je ponašanje Zapada. Iako su srpski mediji u više navrata vodili antievropske i posebno antinemačke kampanje, ni EU, niti Berlin nisu ozbiljnije reagovali na to. Očigledno su u igri geostrateški razlozi, jer Evropljani žele da postanu nezavisniji od Kine koja ima rezerve sirovina, ali i da spreče dodatni prodor Kine, o čemu je u više navrata bilo reči.

Većina političara iz Evropske unije dočekala je ovaj sporazum kao pozitivno okretanje Srbije ka EU i njeno integrisanje u ekonomske tokove EU. Međutim, čule su se i mnoge negativne kritike s podsećanjem da je srpska javnost prevarena, jer je u januaru 2022. godine tadašnja premijerka Ana Brnabić stopirala projekat rudnika litijuma zbog ekoloških protesta. Ali, to je bio samo blef, jer su se stvari naknadno dramatično promenile. Josip Juratović, poslanik Bundestaga, pak ističe da, “nije ključno pitanje da li će se u Srbiji iskopavati litijum ili ne, već da li su institucije Srbije dovoljno jake da vrše nadzor nad tim standardima”⁸. U tom smislu, kako je rekao, “niti Nemačka niti EU ne mogu garantovati nikakve standarde bez funkcionalnosti demokratskih institucija u samoj Srbiji”⁹

7 <https://www.nin.rs/politika/vesti/53345/sta-je-srbiji-donela-solcova-poseta>

8 <https://n1info.rs/vesti/juratovic-nemacka-i-eu-ne-mogu-garantovati-standarde-u-iskopavanju-litijuma-u-srbiji/b>

9 Isto.

Bodo Veber, viši saradnik Saveta za politiku demokratizacije, smatra da je na delu politika koja pokušava po svaku cenu da dođe do sirovina, ignorišući upravo standarde o kojima nemačka vlada govori kad je reč o demokratskim aspektima i zaštiti životne sredine. Dalje, on smatra da se šalje poruka da se trguje industrijskim i geopolitičkim interesima u vezi sa zelenom tranzicijom i da to šteti demokratskim principima i vrednostima, pa samim tim i interesima i Nemačke i EU. Jer, ekstrakcija (litijuma) bez demokratskog procesa, značiće, ili da će se region pomeriti dalje od budućnosti koja je okrenuta EU, ili će se veći deo EU sve više i udaljavati od svojih temeljnih vrednosti.¹⁰

Florijan Biber, profesor Univerziteta u Gracu smatra da u Srbiji nema nezavisnih institucija ili medija s nacionalnom pokrivenošću, nema prostora za kritičko građansko društvo. Dakle, nema garancije da će rudarski projekat biti u skladu sa srpskim (da ne pominjemo EU) standardima.¹¹

Spoljnopolitički urednik Frankfurter algemajne cajtungua (FAZ) Nikolas Buse je u svom komentaru ukazao na to da postoje tri dobra razloga zašto bi Nemačka i druge zemlje EU trebalo da kupuju litijum u Srbiji. “Najpre, Evropa time može smanjiti svoju zavisnost od kineskih baterija. Drugo, bliskiji ekonomski odnosi mogu dovesti do toga da se Srbija ne oslanja previše na Moskvu i Peking. Treće, na ovaj način se povećava podsticaj Vučiću da ne igra destruktivnu ulogu u sukobu sa Kosovom”¹²

10 <https://www.slobodnaevropa.org/a/scholz-evropska-komsija-srbija-litijum/33041952.html>

11 <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/541260/florijan-biber-evropska-unija-nemacka-litijum.html>

12 <https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dka-%C5%A1tampa-tri-razloga-za-litijum-iz-srbije-i-dva-protiv/a-69721610>

U autorskom članku za Fokus, Klaudija Kemfert, profesorka ekonomije energije na Nemačkom institutu za ekonomska istraživanja i Univerzitetu Leupana u Lineburgu, ukazuje na to da je “ovaj sporazum ipak, problematičan iz dva razloga”. “Najpre, potencijalna šteta po životnu sredinu može biti ozbiljna. Stoga bi ekstrakciju sirovina trebalo dozvoliti samo ako su ispunjeni ekološki i društveni standardi. Nemačka vlada i EU trebalo bi da insistiraju na odgovarajućim sertifikatima”. Drugo, iako je Srbija kandidat za članstvo, ona ne podržava sankcije EU, a sa Rusijom i sa Kinom je zaključila sporazum o slobodnoj trgovini. Osim toga, kako ističe, u Srbiji se guši sloboda štampe, a pravosuđe se ne smatra potpuno nezavisnim. Geopolitički kriterijumi takođe bi trebalo da igraju ulogu. Srbija, dakle, nije idealan partner iz oba razloga”.¹³

Prema pisanju britanske agencije Rojters, rudnik u Srbiji bi mogao da zadovolji 90 odsto trenutnih potreba Evrope koja nastoji da smanji zavisnost od Kine – dominantnog igrača na tržištu “belog zlata”.¹⁴

Kritike se takođe upućuju i na račun kancelara Olafa Šolca, jer je spreman da se zbog sirovina autokrati baci u zagrljaj. Bečki Standard ističe da postoji nekoliko zabrinjavajućih stvari oko litijumskog posla sa Aleksandrom Vučićem.¹⁵

Čak i tekstu *Politico*, se između ostalog, navodi da se Vučić, “posle godina provedenih u diplomatskoj nemilosti, sada ponovo katapultirao pod političke reflektore, zahvaljujući nezajažljivom apetitu Evropske unije, a

¹³ Isto.

¹⁴ <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rudnik-litijum-jadarit-jadar-riotinto/33034209.html>

¹⁵ <https://n1info.rs/vesti/becki-standard-nemacka-se-zbog-litijuma-baca-u-zagrljaj-autokrate/>

naročito Nemačke za sirovinama potrebnih za proizvodnju električnih automobila”.¹⁶

Međutim, sve negativne reakcije se svode na to da sporazum ide u prilog autoritarnom lideru i da se zanemaruju demokratski standardi i liberalne vrednosti.

LOBIRANJE VLADE

U afirmisanju Sporazuma o litijumu Vlada Srbije je pvela svakodnevnu kampanju, ističući sve ekonomske prednosti koje to donosi Srbiji. Međutim, zatečena je svakodnevnim protestima građana protiv rudarenja u Srbiji, što je sve veći problem, a reakcije Vlade su neadekvatne i samo povećavaju animozitet prema bilo kojoj ideji o rudarenju. Svaka kritika vladajuće stranke, predsednika Vučića ili njihove politike, nailazi na ad hominem napade, klevetničke kampanje i govor mržnje. Osim toga, predsednik Vučić i njegovi najbliži saradnici svakodnevno radikalizuju narativ oko ugroženosti Srba u regionu i u tom smislu oglašavaju se povodom svakog datuma koji podseća na srpske žrtve iz Drugog svetskog rata, ili pak iz ratova devedestih.

Ovakvim ponašanjem vlasti onemogućuju svaki kritički stav o realizaciji projekta u javnoj sferi, što obezvređuje svaku otvorenu i stručnu raspravu.

¹⁶ <https://www.danas.rs/svet/tekst-o-vucicu-obojen-prezrivim-i-otrovnim-tonom-suzana-vasiljevic-pisala-briselskom-politiku/>

Kako bi ublažio kritike predsednik Vučić je rekao da je rudnik litijuma moguć 2028, ali da kopanje neće početi bez garancija Nemaca. “Dok nam Nemci ne budu garantovali da ćemo imati čiste reke i planine, da ćemo i to odlaganje za deponiju imati urađeno u skladu sa svim evropskim standardima, nećemo da pokušavamo ni da počinjemo”.¹⁷

A, ministarka rudarstva i energetike Dubravka Đedović Hadnanović izjavila je da “Srbija ima jedinstvenu priliku ne samo da bude izvoznik već gotovih proizvoda, ne samo baterije, nego i električnih vozila. Imamo priliku da iskoristimo mineralne sirovine. Ako čitava Evropa ide u pravcu veće samoodrživosti, ne vidim razlog da Srbija to ne čini ako raspolaže mineralima kao što je jadarit”.¹⁸

Pojedini članovi SNS, poput Nebojše Bakareca, optužuju opoziciju da joj je cilj da zaustavi razvoj Srbije i da se spreči upotreba retke strateške sirovine – litijuma, novog zlata. “Narativ opozicije o litijumu je inkvizitorski histerično kreiranje, podsticanje i podilaženje podsvesnim strahovima i namerno izazivanje panike, širenje neistina i teorija zavere”.¹⁹

Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU) je u martu 2022č predstavila zbornik radova o projektu Jadar kojim je, između ostalog, ukazano na štetnost, negativne efekte i moguće posledice ukoliko bi došlo do njegove realizacije.²⁰

17 <https://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-nemacka-rio-tinto/>

18 <https://www.glasamerike.net/a/balkan-srbija-ekolozi-rio-tinto-litijum-evropska-unija-eu-iskopavanje-pismo/7674295.html>

19 Lov na litijumske veštice, Politika, 7. avgust 2024

20 <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rudnik-litijum-jadarit-jadar-rio-tinto/33034209.html>

Akademik Slobodan Vukosavić smatra da je cilj priče o litijumu da se skrene pažnja sa toga da Zapad hoće naše minerale, ali ne i litijum, čija cena je tokom poslednje dve godine strmoglavo pala i razvijaju se nove vrste baterija koje ne sadrže opasnosti koje nose litijumske baterije. Dodaje da je namera “da se dođe do naših minerala – zašto baš kod nas – jer ih praktično predajemo budzašto, to je bila dosadašnja praksa”.²¹

Na kritike opozicije predsednica Skupštine Ana Brnabić je uzvratila da su poslanici Zeleno levog fronta, Demokratske stranke i Pokreta slobodnih građana potvrdili da nisu protiv iskopavanja litijuma, već su protiv u ovom trenutku i dok je ova vlast. A, na optužbe o korupciji postavila im je pitanje – šta misle ko ih je korumpirao – namačka vlada ili Evropska unija, te zašto onda i Nemačku i EU ne optuže za korupciju.²²

Predsednik Vučić nije naviknut na proteste tolikih razmera koji se protivite sporazumu o litijumu; posebno je zatečen reakcijama ljudi u manjim mestima gde je inače njegova sigurna izborna baza. U svojim čestim javnim nastupima ističe da protivnici iskopavanja litijuma iznose neistine o tom projektu, da država neće učiniti ništa što bi ugrozilo zdravlje građana, kao i da “neće kopati bar još dve godine”. Pod pritiskom masovnih protesta čak je formiran i medicinski tim stručnjaka za proučavanje uticaja litijuma na zdravlje u čiji profesionalni integritet malo ko veruje.²³

21 <https://novimagazin.rs/vesti/329602-akademik-zapad-hoce-nase-minerale-koje-dajemo-budzasto-prica-o-litijumu---da-skrenu-paznju-s-toga>

22 <https://www.nin.rs/politika/vesti/53312/potpisan-memorandum-vucic-o-velikoj-sansi-koju-necemo-propustiti-solc-o-projektu-jadar>

23 Formiran medicinski tim stručnjaka za proučavanje uticaja litijuma na zdravlje, Politika, 7. avgust 2024

Uprkos svim uveravanjima nezadovoljstvo raste, a vlast preuzima sve radikalnije mere, tvrdeći da protesti nisu zbog litijuma, već je u pitanje rušenje vlasti na ulici, što ona neće dozvoliti. Veliki protest u Beogradu (10. avgust) izveo je na ulice oko 40.000 ljudi. Sudeći po reakcijama vlasti, taj skup ju je uzdrmao. U pogon su stavljeni svi od nje kontrolisani mediji, prednjačila je TV Pink, koji su tvrdili da protestanti spremaju puč. Sam predsednik Vučić je izjavio da su ga ruske službe bezbednosti pisanim putem upozorile da se u Srbiji pripremaju masovni neredi čiji je krajnji cilj državni udar i svrgavanje legitimno izabranog rukovodstva države.²⁴ On takodje tvrdi da su protesti u Beogradu bili deo hibridnog pristupa i pokušaja izvodjenja, na različite načine, takozvanih obojenih revolucija i optužio osnivača "United grupe" Dragana Šolaka da stoji iza njih.²⁵ Istovremeno je, što ukazuje na nervozu, istakao da još "ne znamo hoćemo li u to rudarenje ići ili ne".²⁶

REAKCIJE OPOZICIJE, JAVNOSTI I OPOZICIONIH MEDIJA U SRBIJI

U toku je veoma žučna rasprava o opravdanosti rudarenja u Srbiji, širom zemlje se održavaju protesti, a novinski naslovi u opozicionim medijima svode se na dve ključne reči – "kolonija – država", poput naslova, "Vizija Srbije nije da bude rudarska kolonija", "Srbija ne sme da postane kolonija za bogaćenje svetskih kompanija", "Srpski narod ne pristaje da bude zapadna kolonija", "Srbija nije ničija kolonija i niko neće da razori našu državu".

24 Vučić: Moskva nas upozorila na pripremu državnog udara, Politika

25 Predsednik Vučić: Biću najogori policajac za "Rio Tinto", Politika, 12. avgust 2024

26 Ibid.

Deo javnosti, posebno stručne, smatra da privredna saradnja, poput sporazuma o litijumu, podrazumeva ekonomski model koji Srbiju postavlja u periferni položaj i pretvara je u svojevrsnu sirovinsku bazu nemačke privrede, koja investiranjem u srpsko tržište ustvari, uvozi jeftin materijal, energiju i radnu snagu. Tako bivši ambasador i potpredsednik stranke Srbija centar Mihajlo Brkić smatra da bi "rudnik litijuma u Jadru bio izrazit primer polukolonijalne pozicije. Kratkoročna simfonija interesa dve strane, EU i Srbije, dugoročno upravo dovodi do razilaska međusobnih interesa. Zbog toga će trpeti slabija strana, a to svakako jeste Srbija, jer devastiran teren, ekonomski, populaciono i naravno ekološki, nije teren koji je potreban EU. Prema njegovim rečima, Srbija bi mogla, po otpočinjanju eksploatacije litijuma, da postane primer onoga što se u ekonomiji naziva "prokletstvom resursa", poznatim i kao paradoks izobilja i kao primer naveo ostrvsku državu Nauru."²⁷

Savez ekoloških organizacija Srbije (SEOS) uputio je pismo predstavnicima Evropske komisije kojim je uverava da "ostaju potpuno posvećeni sprečavanju da se litijumski projekat Jadar ikada implementira. Ako bude potrebno, a kao što smo uradili 2022. godine, biće organizovane masovne demonstracije i građanska neposlušnost".²⁸

Protesti protiv rudarenja litijuma su najsnažniji protesni pokret u novijoj istoriji. Masovan je odziv i u manjim mestima, 20 od 28 protesta bilo je veće od nekadašnjih najvećih protesta protiv nasilja. Posebno je značajno, ističe Aleksandar Gubaš, direktor Arhiva javnih skupova, to

27 <https://www.nin.rs/politika/vesti/51901/brkic-kopanje-litijuma-u-srbiji-prokletstvo-resursa-i-sudbina-naurua>

28 <https://www.glasamerike.net/a/balkan-srbija-ekolozi-rio-tinto-litijum-evropska-unija-eu-iskopavanje-pismo/7674295.html>

što je procenat učešća lokalnog stanovništva daramtaično povećan u slučaju manjih naselja koja su blizu planiranoj zoni rudarenja litijuma. To svedoči da strah i uznemirenost stoje kao snažni motivatori iza ovako ogromnog odziva meštana.²⁹

Aleksandar Gubaš smatra da je ovakvu građansku pobunu nemoguće ignorisati niti ugaziti medijskim spinovanjem i kampanjama.³⁰

Mogi kritičari ovakvih rudarenja litijuma, poput Dr Aleksandr Matkovića,³¹ smatraju da je "naš današnji model privlačenja stranih investicija u Republiku Srbiju iscrpljen i takav je bio već neko vreme. Jedino što tu niko ne želi javno da prizna da je car go i nijedna kompanija ne može to promeniti.³² On dalje ističen da prema studiji Rio Tinta, Srbija će uz indirektno troškove "dobiti" oko 1,9 milijardi evra i to ukupno, što iznosi oko 3% BDP-a. Predviđa se oko 25 miliona evra ukupno za opštinu Loznicu, oko 5 miliona evra godišnje za lokalni razvojni fond, stipendije za studente, i slično. U suštini, efekti će biti lokalno koncentrisani, što jeste pohvalno – ali nije revolucionarno niti će doneti toliku korist celoj Srbiji uprkos retorici Vučića i onih koji ga podržavaju.³³

29 Njsnažniji protestni pokret u novijoj istoriji, Danas, 7. avgust 2024.

30 Isto..

31 naučni saradnik pri Institutu ekonomskih nauka u Beogradu, član mreže "Kina, pravosuđe i razvoj" pri Oksford Univerzitetu u Velikoj Britaniji, spoljni saradnik Transnacionalnog instituta u Amsterdamu u Holandiji, kao i član Zeleno-levog fronta u Srbiji

32 <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/otvoreno-pismo-rio-tinto/>

33 Ibid.

Insinuacije o tome ko priprema puč su se uglavnom odnosile na Zapad, što je prilično kontradiktorno kad se ima u vidu da je Memorandum o litijumu potpisan sa nemačkim kancelarom i Evropskom komisijom.

Boško Jakšić, novinar, međutim, ne veruje da išta može da zaustavi mašineriju koja je pokrenuta za iskopavanje litijuma u Srbiji, jer iza nje stoje interesi Zapada i moćne multinacionalne kompanije, tako da bi to bilo teško zaustaviti čak i da je predsednik protiv tog projekta.³⁴ On ističe da je priprema terena za rudarenje litijuma počela znatno ranije, poput Vučićevih izjava da je bio "glup što je dopustio da Vlada obustavi projekat Jadar". Od tada sve ide očekivanim tokom. Izvršna i sudska vlast samo slede predseničke direktive.³⁵

Miša Brkić, ekonomski novinar pak, smatra da su Srbiji potrebni i rudnik, i fabrika baterija, i fabrika automobila, kao i da bi tim povodom morala da postoji neka vrsta političkog jedinstva, umesto stava: "Marš iz Srbije, mi smo protiv toga". Uz to napominje da je projekat Jadar započet mnogo pre Vučićeve vladavine, koji je 2012, seo u već pripremljenu fotelju, dok su se u međuvremenu na stranu protivnika svrstali zeleno-levi aktivisti, antiglobalisti i tvrdi desni nacionalisti. On smatra da bi u slučaju da je neka ruska državna kompanija došla da pravi rudnik litijuma u Posavini, deo protivnika bi raširenih ruku dočekaao ruski kapital i bratsko-rusku tehnologiju.³⁶

34 <https://www.nin.rs/politika/vesti/53984/ne-verujem-da-ista-moze-da-zaustavi-masineriju-koja-je-pokrenuta-za-iskopavanje-litijuma>

35 <https://nova.rs/vesti/politika/intervju-bosko-jaksic-rudarenje-litijuma-moguće-u-celoj-srbiji-sve-je-pocelo-posle-vuciceve-izjave-da-je-ispao-glup/>

36 <https://n1info.rs/biznis/ekonomski-novinari-oprecno-o-rio-tintu-odgovara-li-kopanje-litijuma-nekom-iz-vlasti-ili-celom-drustvu/>

DA LI SPORAZUM PRIBLIŽAVA SRBIJU EVROPSKOJ UNIJI?

U veoma turbulentnim međunarodnim okolnostima, teško je sa sigurnošću govoriti o pravoj orijentaciji Srbije, odnosno predsednika Vučića. Činjenica je da potpisivanjem Memoranduma o održivim sirovinama objektivno jača poziciju predsednika Vučića. Nagadanja o tome, da li se ovim memorandumom Srbija okrenula EU takođe su u sferi špekulacija.

Pre svega, pitanje je da li Memorandum i nagli zaokret Vučića nakon dvogodišnje diplomatske izolacije podrazumeva ubrzaniji put ka članstvu EU, ili, kako je on rekao, “kvatni skok u budućnost”³⁷, odnosno, da li će se tolerisati zastoj u neophodnim reformama, njegova bliskost sa Rusijom i Kinom i, najvažnije, njegov odnos prema regionu. Susedne zemlje strahuju da je Srbija ovim memorandumom dobila zeleno svetlo za Crnu Goru i Republiku Srpsku kao kompenzaciju za Kosovo. Ti strahovi nisu neopravdani imajući u vidu akcije Srbije u Crnoj Gori i Bosni Hercegovini, nedavnu Deklaraciju sa sveprskog sabora i veoma toksičan narativ prem svim zemljama u regionu.

Zaokret je sigurno važan kad je reč o geopolitičkoj orijentaciji, ali ipak, čini se da Memorandum neće značajno ubrzati put Srbije prema EU, jer se ne može preskočiti višegodišnji zastoj i sporost u reformama; takođe i pre svega, jačanje autoritarizma, destrukcija institucija i medija, gušenje javnog prostora i kritičnog mišljenja. Predsednik Vučić ovim sporazumom relativizuje sve kritike EU na račun situacije u Srbiji tokom

37 <https://n1info.rs/vesti/vucic-i-solc-posle-potpisivanja-memoranduma-kuantni-skok-u-buducnost-za-srbiju-vazan-evropski-projekat/>

poslednje dve godine i u suštini, kako izgleda, želi da se što duže ostane u statusu “Srbija na putu ka EU”, što mu i dalje omogućava pristup EU fondovima.

Pojedini analitičari poput Branke Latinović, ambasadorke u penziji, zaključuju da ubrzano potpisivanje sporazuma o litijumu svedoči o snažnijem zaokretu Srbije prema Evropi, ali, kako ističe, treba videti da li će biti praćen i nekim drugim merama, imajući u vidu i vojnu saradnju.³⁸ Latinović kaže da je još uvek teško oceniti političku težinu Šolcove posete, odnosno, koliko su otvorena i druga pitanja, poput uvođenja sankcija Rusiji i pridruživanje EU.³⁹

Srećko Đukić, ambasador u penziji, smatra da, ukoliko projekat litijuma zaživi, “akcije” Vučića u regionu će jako ojačati, tim pre što on ima odlične pozicije i kod francuskog predsednika Emanuela Makrona. I američki zvaničnici, uključujući ambasadora u Beogradu Kristofera Hila, izuzetno ga hvale, uprkos onome što se desilo na izborima 17. decembra 2023. godine. Kina i Rusija mu daju apsolutnu podršku. Time Vučić na neki način, postaje gospodar situacije na Zapadnom Balkanu. Njegova pozicija će jačati, ali neće jačati evropske perspektive Srbije, jer će on nastaviti da simulira evropski put, a Evropska unija će se kao i do sada praviti da to ne vidi.⁴⁰

Rusija sigurno prati svaki pokret predsednika Vučića i stalno šalje poruke. Oštro je reagovala na članak Fajnenšel tajma koji je objavio

38 <https://www.nin.rs/politika/vesti/53345/sta-je-srbiji-donela-solcova-poseta>

39 Isto.

40 <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-vucic-litijum-iskopavanje-protesti/33062595.html>

podatak da je Srbija indirektno, preko drugih zemalja, od početka ruske invazije, izvezla u Ukrajinu granate u vrednosti od 800 miliona eura. Sergej Mardan, jedan od vodećih vojnih i političkih analitičara u Rusiji, otvoreno je i žestoko iskritikovao zvaničnu Srbiju i tim povodom izjavio da se “Srbija ponela kao poslednja kurva”.⁴¹

Najnovija u nizu poruka dolazi od ruskog senatora Andreja Klimova koji nagoveštava skori raspad EU kao što se to dogodilo sa Svojetskim Savezom i istovremeno poručuje da su vrata BRICS za Srbiju otvorena. To bi podrazumevalo, kako kaže, sopstvenu politiku koja nema obaveze i odgovornosti prema drugim strukturama. Dakle, stalno se promovise percepcija skorog raspada Zapada što nije strano našim elitama, ne samo političkoj.⁴²

Moskva se oglasila i povodom zamaha protesta u Srbiji preko portoparola ruskog MIP, Marije Zaharove koja je optužila kolektivni Zapad da pokušava da iskoristi opravdano nezadovoljstvo građana i njihovu zabrinutost za životnu sredinu, pa tehnikama “Majdana” destabilizuje situaciju u zemlji.⁴³ Ona ističe: “Takvu taktiku smatramo destruktivnom i neodgovornom. Zloupotrebe ove vrste, posebno u turbulentnim vremenima poput sadašnjih, predstavljaju direktnu pretnju po Srbiju, dovode u pitanje stalne napore njenog predsednika i Vlade da obezbede održivi razvoj zemlje i blagostanje njenih građana.”⁴⁴

41 <https://srbin.info/svet/ruski-samar-vucicu-putinov-analiticar-srbija-se-ponela-kao-zadnja-kurva-video/?lang=lat>

42 Klimov, :EU će doživeti sudbinu Sovjetskog saveza, Politika, 21, jul 2024

43 <https://www.danas.rs/svet/oglasila-se-zaharova-o-protestima-u-srbiji-evo-koga-je-okrivila/>

44 <https://www.blic.rs/vesti/politika/zaharova-o-litijumu-zapad-prirodnu-zabrinutost-gradjana-koristi-za-destabilizaciju/5xrcrmh>

Važno je napomenuti da su Srbija i Rusija formirale radnu grupu, kojom je dogovorena saradnja u borbi protiv obojenih revolucija, koja, između ostalog, predviđa “suprotstavljanje masovnim neredima”, ali i nadgledanje opozicionih aktivista, nevladinih organizacija i nezavisnih novinara.⁴⁵ Upravo u aktuelnoj situaciji u kojoj se nalazi Srbija primena ovog sporazuma mogla bi je dovesti u ozbiljan sukob sa regulativama i ponašanjima koja važe u EU.

Ivana Stradner, savetnica u Fondaciji za zaštitu demokratije iz Vašingtona, smatra da Rusija razume Srbiju i Vučića bolje nego Zapad, posebno razume etničke probleme u regionu, probleme identiteta i kulture koji uvek mogu da eskaliraju. Ona ističe da Putina ne zanima Balkan zbog ideologije, već zato što je Balkan žarište koje on uvek može da aktivira, koristeći “proksije” poput Vučića i Dodika i da onda sebe postavi kao medijatora i kaže Zapadu – ukoliko ne želite da Balkan još više eskalira, morate da pregovarate o Ukrajini.⁴⁶

Miša Gleni, rektor Instituta za humanističke nauke u Beču, u svom tekstu u Forin polisi kaže: “Vučić je majstor u politici gestova. Ali ovo prevazilazi to. On preuzima veliki rizik, a isto tako i EU. Ako Rio Tinto može da eksploatiše litijum uz minimalnu štetu po životnu sredinu, nagrade su značajne. Ali neuspeh će i Vučićevu čvrstu kontrolu nad vlašću u Srbiji narušiti i ostaviti politiku kritičnih sirovina EU, ako ne slomljenom, onda sigurno ozbiljno narušenom.”

45 <https://standard.rs/2021/12/07/nova-s-istrazuje-cime-se-bavi-srpsko-ruska-radna-grupa-za-obojene-revolucije/>

46 <https://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-postaje-saveznik-brisela-da-li-litijum-jaca-njegovu-poziciju-u-regionu/>

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Geostrateška turbulencija u Evropi sve više se odražava na njenu vrednosnu orijentaciju i njene standarde. Bez obzira što se grčevito drži svojih civiizacijskih dostignuća, upravo njena politika podlilaženja Srbiji pokazuje kako se standardi teško primenjuju u slučajevima kao što je Srbija. Aktuelna vlast u Srbiji, s druge strane, to veoma vešto koristi tako što je otvorena prema svima koji žele da investiraju i omoguće joj finansijsku podršku.

Strategija Zapada da privuče Beograd po svaku cenu na svoju stranu i odvoji ga od Rusije i u tom smislu, toleriše ponašanje Srbije, dodatno stvara nepoverenje u regionu, pogotovo što Beograd do sada nije pokazao da odustaje od svojih aspiracija prema njemu.

Davanje prioriteta sirovinama, poput litijuma gura u stranu insistiranje na vladavini prava i standardima EU, jača autokratsko ponašanje, zanemaruje proteste u zemlji i šalje pogrešan signal celom regionu.

Bez obzira na obećanja kancelara Šolca da će se nadgledati standardi razvijanja litijumskih kapaciteta malo je verovatno da će EU insistirati na ekološkim i društvenim standardima u Srbiji, jer zato nema ni dovoljno kapaciteta.

Onemogućena je javna rasprava, ili je demonizirana, što pojačava nezadovoljstvo građana koji godinama protestuju protiv projekta Rio Tinto, zato jer su elementarni podaci o zaštiti okoline u tom kraju netransparentni i nedostupni široj javnosti.

Vlada Srbije je u međuvremenu usvojila Deklaraciju sa “svesrpskog sabora” koju su osudili, između ostalih, članovi Predsedništva Bosne i Hercegovine Denis Bećirović i Željko Komšić, kao i Evropska unija i Sjedinjene Američke Države. Odustajanje od “srpskog sveta” bi svakako bio preduslov za izgradnju poverenja i afirmisanje Srbija kao značajnog aktera koji bi doprineo pacifikaciji i stabilizaciji regiona.

Memorandum o litijumu dodatno jača poziciju predsednika Vučića i malo je verovatno da će demokratizacija Srbije u dogledno vreme biti na agendi EU. Predsednik Vučić ima još prostora za balansiranje, ali se taj prostor smanjuje i uskoro će ga okolnosti sve više gurati ka Zapadu. Ukoliko ipak ostane neopredeljen s osloncem na Rusiju i Kinu, Srbiji sledi izolacija od sopstvenog okruženja, gde je u suštini, njen vitalni nacionalni interes. Takva pozicija Srbije odgovara aktuelnoj eliti na vlasti, ali i Rusiji.